

Vesna M. Grahovac-Pražić

vprazic@unizd.hr

Ana V. Vivoda

avivoda@unizd.hr

Sanja G. Vrcić-Mataija

smataija@unizd.hr

Sveučilište u Zadru, Odjel za nastavničke studije u Gospiću

ROMAN ČUDNOVATE ZGODE ŠEGRTA HLAPIĆA KAO ISHODIŠTE PROJEKTNOM PRISTUPU NASTAVI NA UČITELJSKOM STUDIJU

Apstrakt

U cilju upoznavanja budućih učitelja s projektnom nastavom i potrebom osvješćivanja korelacije u nastavnoj praksi, te povezivanja jezično-komunikacijskog s umjetničkim područjem prema NOK-u, osmišljen je projekt *Igrajmo se Hlapića* u sklopu obilježavanja stogodišnjice romana *Čudnovate zgone šegrta Hlapića* Ivane Brlić-Mažuranić. Ostvareno je povezivanje sadržaja kolegija Dječja književnost, Izvannastavne likovne aktivnosti i Metodika hrvatskog jezika. Kako učiteljski studij obrazuje buduće učitelje, otvorila se potreba uključivanja učenika razredne nastave, koji navedeni roman imaju na lektirnom popisu, te njihovih učitelja u projektni oblik nastave. U radu se iznose teorijska uporišta kao i stvaralački postupci u ostvarivanju projekta u formi izložbe učeničkih i studentskih radova – pisma i slikovnica.

Ključne riječi: učenik, pismo, slikovnica, Ivana Brlić-Mažuranić, *Čudnovate zgone šegrta Hlapića*.

1. UVOD

Odgojno-obrazovni sustav podliježe stalnom propitivanju i usklađivanju s europskim obrazovnim prostorom vodeći se, prema Rosandiću (2013), kriterijima potreba budućnosti, razvojem sposobnosti i vještina, usvajanjem znanja u školi i različitim posredovanjima izvan škole, te usvajanjem znanja na pojedinim

stupnjevima psihičkog razvoja djece. Sve navedeno vodi promjenama tradicionalnog odgojno-obrazovnog sustava i na našim prostorima za što učitelji moraju biti osposobljeni. Dosadašnji sustavi nastave, ma kako bili suvremeni, kao što su problemski i integrirani, afirmirali su zatvorenost u nastavni predmet. Projektni sustav nastave zahtjevniji je i složeniji „jer uključuje programska i izvanprogramska znanja, istraživanja, a često i terenski rad“ (Bežen 2008: 320). Nastavna jedinica se ne određuje strogo po nastavnom programu već po temi projekta u kojemu sudionici (učenici, studenti) sami djeluju stječući nove spoznaje uz pomoć voditelja (učitelja, profesora). Voditelj projekta (učitelj, profesor) potiče učenike, studente na stvaralačko izražavanje, pomaže u izradi projekta, ne planira već vodi proces planiranja, predlaže, sudjeluje u radu, potiče timski, grupni rad, savjetuje i usmjerava, motivira, te zajedno sa sudionicima vrednuje rezultate. Iz navedenoga proizlazi da je najvažnije dobro osmisliti temu projekta, a to zahtijeva povezanost s ciljevima nastavnih programa većeg broja predmeta, povezanost sa svakodnevnim iskustvom, primjenu različitih znanja i vještina, opseg i istraživačke postupke. Takva nastava razvija kreativnost učenika/studenata i učitelja, njihovu samostalnost, kritičnost, inicijativnost i višesmjernu nastavnu komunikaciju (Bežen 2008). Projektna nastava odvija se kroz tri etape: određivanje teme, razrada teme – rad na projektu i evaluacija. Obrazovni dokumenti Republike Hrvatske (NOK¹) potiču projektnu nastavu kao i povezivanje obrazovnih područja. U tom je smislu, u svrhu jačanja učiteljskih kompetencija na učiteljskom studiju u Gospiću, osmišljen projekt *Igrajmo se Hlapića* povodom 100 godina prvog tiskanja romana *Čudnovate zgode šegrta Hlapića* Ivane Brlić-Mažuranić, a koji izravno povezuje programske sadržaje kolegija: Dječja književnost, Izvannastavne likovne aktivnosti, Metodika hrvatskog jezika. U radu se iznose teorijski okviri projekta, njegova književno-teorijska, likovna i metodička uporišta, pojedine etape projekta, te njegova evaluacija kroz prezentaciju u javnosti.

2. KNJIŽEVNO-TEORIJSKA UPORIŠTA

U godini obilježavanja 140-togodišnjice rođenja Ivane Brlić-Mažuranić i netom završene stote obljetnice njezinog kulturnog romana o šegrtru Hlapiću, pro-

1 Nacionalni okvirni kurikulum temeljni je dokument u Republici Hrvatskoj u kojemu su prikazane sastavnice kurikulumskoga sustava: vrijednosti, ciljevi, načela, sadržaj i opći ciljevi odgojno-obrazovnih područja, vrednovanje učeničkih postignuća, te vrednovanje i samovrednovanje ostvarivanja nacionalnoga kurikuluma. Središnji dio *Nacionalnoga okvirnoga kurikuluma* čine učenička postignuća za odgojno-obrazovna područja, razrađena po odgojno-obrazovnim ciklusima, te opisi i ciljevi međupredmetnih tema koje su usmjerene na razvijanje ključnih učeničkih kompetencija (NOK 2010: 11).

slavljene nizom kulturnih događanja u Hrvatskoj i inozemstvu, pokušavamo propitati refleksiju značaja najpoznatije književnice u hrvatskoj dječjoj književnosti danas, te mogućnosti kreativnog pristupa u nastavi na visokoškolskoj razini temeljnih na korelativnoj stvaralačkoj interpretaciji stoljetnog *Hlapića*.

U većini se povijesnih pregleda hrvatske književnosti ističe visok umjetnički domet uglavnom *Priča iz davnine* po kojima je autorica stekla svjetsku slavu, dok se ostala autoričina književna i publicistička ostvarenja ostavljaju po strani ili se jednostavno prepuštaju proučavateljima sustava dječje književnosti.² Ivana Brlić-Mažuranić obilježila je cijelo razdoblje u hrvatskoj dječjoj književnosti (1913–1933) koje po njoj i po njenom književnom junaku i nosi ime³. Unatoč potrebi izbjegavanja biografskih podataka pri interpretaciji književnih tekstova, kad je riječ o ovoj velikoj zaljubljenici u tradiciju, gotovo da je nemoguće zaobići biografski karakter njene umjetnosti iznikle na intenzivnom prožimanju osobnog i javnog pri stvaranju narativnog prostora *Ljubavi* i *Ljepote*, kako se jednom izrazila Ivana Brlić-Mažuranić. Poznatija kao autorica fikcionalnih, književnih tekstova, Ivana Brlić-Mažuranić se, živeći samozatajnim obiteljskim životom, okušala u člancima objavljivanim po nizu onodobnih publikacija. Autorica je naručene autobiografije u kojoj izravno svjedoči o vlastitim poetološkim stajalištima i nizu pitanja vezanih uz osobni građanski i književni život. Kao djevojka bila je svjesna da se „spisateljstvo ne slaže s dužnostima ženskim“ (Brlić-Mažuranić 2013: 133), ali nikada nije napustila potrebu za pisanjem. Desetljeće nakon udaje Ivana Brlić-Mažuranić je bila u potpunosti zaokupljena svojim obiteljskim obavezama, prije svega majčinstvom, te bračnim i društvenim pitanjima propitujući nerijetko ulogu žene u društvu i književnosti. Nakon toga, započinje intenzivnije pisati i to za potrebe vlastite djece, pokušavajući pomiriti u sebi majčinsku dužnost s ulogom spisateljice.

„Kad je počela dorašćivati četica moje djece i kad se je u njih pojavila običajna u to doba želja za čitanjem – učinilo mi se ujedanput da sam našla točku, gdje se moja želja za pisanjem izmiruje s mojim shvaćanjem dužnosti.“ (Brlić-Mažuranić 2013: 139).

Kao pripadnica epohe s prijelaza iz 19. u 20. stoljeće, bila je i suvremenica početne pojave feminizma kod nas. U tom vremenu Ivana se još nije snažnije književno afirmirala, ali je svakako otvorila novu stranicu u pitanjima ženske uloge u društvu. Makar je cijelog života bila zaokupljena majčinskim i obiteljskim

2 Nepravedan je status ispravljen tiskanjem kritičkog izdanja Sabranih djela u ediciji Maticе hrvatske iz Slavonskog Broda. Književni se rad Ivane Brlić-Mažuranić time revalorizirao i povijesno i kritički kontekstualizirao.

3 Doba Ivane Brlić-Mažuranić: od *Hlapića* do Družbe Pere Kvržice (Crmković, Težak 2002).

dužnostima, ostvarila se kao velika umjetnica, ali i znanstvenica, nalazeći toliko željeni *mir u duši*:

„Spoznajmo dužnost našu, nađimo cilj naš, odlučimo se jednom za svagda za tu dužnost i za taj cilj, prigrlimo ih i počnimo oko njih raditi. Ne bježimo od teškoća i neugodnosti života i dužnosti, ne uklanjajmo se životu. Ostanimo što više sred života, sred rada, na mjestu, koje smo izabrali, koje nam je određeno. Tu je put do smirenja.“ (Brlić-Mažuranić 2013: 104).

Ivana Brlić-Mažuranić je ne samo svojim građanskim životom (iznimni društveni angažman, prva je žena članica JAZU-a, dva puta nominirana za Nobelovu nagradu za književnost, 1931. i 1938), nego i svojim književnim radom dokazala značaj ženske uloge u društvu dodjeljujući upravo ženskim ulogama u svojim djelima ključnu ulogu u promicanju visokih etičkih vrijednosti. „U načelo materinske osjećajnosti/dužnosti ona usađuje moć ženske intuicije i razboritosti te umjesto antagonizma predlaže muško – žensku suradnju.“ (Detoni-Dujmić 1998: 175). U tom se smislu, prema Detoni-Dujmić, iščitava i Gitina uloga u romanu o šegrtu Hlapiću s kojim djevojčica-umjetnica izvrsno surađuje. Bez obzira na autoričine pokušaje u poeziji, ona je prije svega pripovjedač s iznimnim darom za pripovijedanje i priču.

Kad je 1913. godine objavila dječji roman *Čudnovate zgode šegrta Hlapića*, Matoševa⁴ izrazito afirmativna kritika, u nizu njegovih oštih i britkih kritičarskih zapažanja o suvremenima, doživjela je veliku zapaženost i, unatoč neupitnoj umjetničkoj *Hlapićevoj* vrijednosti, pripomogla njegovoj široj popularnosti:

„Epski, pripovjedački talent je u jezgri naivan jer ima sposobnosti živjeti tuđim životom, zaboraviti na sebe, uvući se u tuđu kožu: poistovjetovanje sa tuđom egzistencijom. Bez toga dara nema ni historijskog pravog shvaćanja.(...) Čini se da smo mi sposobniji uživjeti se u dušu viših no nižih kulturnih stupnjeva. Tu rijetku sposobnost preživljavanja naivnih, djetinjih, duševnih stanja ima usuprot našem vrlo nenaivnom starmalskom vremenu u najvećoj mjeri gđa Brlić Mažuranić i sav čar njenog pričanja dolazi otud što ona savršenim naivnim stilom priča i opaža samo ono što u ovakvim prilikama može osjetiti i doživjeti samo naivni mali čizmarski šegrt. Tek tu i tamo skida masku u humorističnim opaskama, inače sasvim slučajnim, sasvim u stilu naivne cjeline, pa taj humor, fin, blag i do milosrđa nježan, opaža tek odrastao čitalac, a iz knjižnice kao rijetki ženski miris opaja ta fina ironija kao iz kakve rafinovano jednostavne priče An. Frencea. (...) Uzme li se da kod nas ljudi što dobro pišu nemaju ideja,

4 Kako je ova je godina jedinstvena i po stotoj obljetnici Matoševe smrti, navodimo upravo njegove afirmativne kritičarske stavove o Ivaninom romanu koji su mu olakšali put u svijet.

dok ljudi s idejama obično pišu, da se dalje, kod nas ni danas ne traži od dobre knjige jedino što odlikuje dobru knjigu – dobar stil, ove *Čudnovate zgone* mogu se ubrojiti među one rijetke i prerijetke naše prozne knjige što se idealizmom svog shvatanja životnog, prostotom naravnog izraza i delikatnošću rijetkog humora mogu već sada smatrati klasičnima u gomili loše suvremene naše proze. Ta pripovijetka je dostojna klasičnog imena Ivana Mažuranića, a boljih nema baš mnogo na našem jeziku.⁵

Sudbina koju je doživio *Hlapić*, bez obzira na sve estetsko-etičke vrijednosti koje roman u sebi sadržava, obilježena je Matoševom afirmativnom kritikom. Proglašavanje *Hlapića* klasičnim djelom u trenutku njegova izlaska u javnost osiguralo mu je lakši put u svijet, ma kako Hlapićevo putovanje bilo tegobno, opterećeno okovima društvenog svjetonazora nesklonog etičkim, prije svega kršćanskim vrijednostima što ih pustolovni junak i siroče promiče krajevima kojima ide, među likovima što ih susreće, doživljavajući, prvi u hrvatskoj dječjoj književnosti, svoju samoću kao samostalnost i slobodu (Zima 2011). O postanku romana sama je autorica jednom napisala:

„Jednog me je proljeća zanimalo neki mali, vanredno skladni opančarski šegrt, bucmastoga i uvijek nasmijanog lica, a jasnih, čestitih i veselih očiju. Slijedila sam tijekom nekoliko nedjelja njegovo žustro poslovanje na pijaci našeg malog grada. Kad bi sa svojim drugom nosio na dugačkoj motki poredane opanke, da ih izloži pod šatorom, sklizali su opanci sve polako po motci prema malome, jer je nosio prvi kraj motke, a bio je mnogo niži od svog druga. Konačno je gotovo sav teret ležao na leđima maloga hlapca – no on je i nadalje fićukao, a njegovo garavo, dobrano zamusano, no još više nasmijano lice nije odavalo nikakve gorčine nad ovom nepravednom podjelbom tereta. Pošla sam jednom da vidim, kod koga taj mali titan posluje – i ugledala sam pod šatorom poslodavca: čistu opreku malome šegrta. Surova, ružna i odmah na prvi pogled nemila vanjština – a grubi i neskladni glas, koji je bez daljnega mogao da posluži Majstoru Mrkonji. No taj ne bijaše još niknuo u meni. Nego pomislih: čudnovate li razdiobe ljudi, ne samo na brodskoj pijaci nego i po čitavome svijetu! Zašto ovako umiljatom djetetu ovako nemili gazda? No uto mi pade na pamet narodna pripovijetka, kako su neki seljani pošli do dragoga Boga, da se potuže, što je on najbolju i najvrjedniju djevojku dosudio najljepijem i najnevaljanijem momku u selu. „Takovomu i treba valjana žena“ – otpremi Bog seljane. – Pa valjda i ovaj mališan ima svoju svrhu uz ovog nemilog gazdu – završim za ovaj put svoje umovanje.(...) Ganuta umiljatim likom malog šegrta otvorila mi je moja mašta odmah širom

5 Matoš, u *Suvremenik*, 1913, br. 10. cit. prema Zima (2001: 223–224.)

svoja vrata, stavila im je na raspolaganje svoje nebrojene poljane, svoje livade, svoje gradove, i radionice, svoje burne vašare i vrtoglave vrtuljke. A Majstor Mrkonja i mali Hlapić, našavši se u tolikom i tako zgodnom priboru[sic], počeli su da se i sami raspoređuju i da se udešavaju. Bez moje daljnje saradnje izgradili su oni eto vlastoručno pripovijetku `Čudnovate zgrade šegrta Hlapića`“ (Brlić-Mažuranić 2013: 313–316).

O romanu *Čudnovate zgrade šegrta Hlapića* napisane su brojne interpretacije, s kulturološkog, književno-teorijskog, jezičnog, metodičkog, povijesnog i drugih motrišta. Preveden je na niz svjetskih jezika, uključujući i esperanto, istaknut je njegov jezični, stilski, estetsko-etički sklad. Zasigurno najpoznatiji roman u hrvatskoj dječjoj književnosti, dugo je vremena u hrvatskoj književnoj povijesti nosio epitet rodonačelnika vrste. Majhutova (2005) studija o hrvatskom dječjem romanu do 1945. godine, međutim, otkriva postojanje niza romana u hrvatskoj dječjoj književnosti u 19. stoljeću koji se mogu svesti u narativni obrazac romana o siročetu i pustolovnog romana, čije narativne strategije *Hlapić* nasljeduje. Ono, međutim, što Hlapića razlikuje od njegovih prethodnika, prije svega od Košćevićeva *Sretnog kovača* (1895) s kojim dijeli niz sižejnih podudarnosti, jest pitanje dječjeg identiteta. Naime, prema Ziminoj (2011) studiji o povijesti dječjeg lika u dječjem romanu, Košćević djetinjstvo svoga junaka tretira kao razdoblje pripreme za pravi život, za razliku od Ivaninog lika koji konstruira svoj identitet upravo u djetinjstvu.

„Hlapić, za razliku od njega, odbacuje jednostavan put uklapanja u zajednicu i ostvarivanja društvenog ugleda, te odabire neizvjesnost putovanja koje ujedno predstavlja i drukčije autoričine ideje o smislu i svrsi dječje književnosti jer ne služi izgradnji lika, nego ponajprije zabavi čitatelja. (...) Šegrt Hlapić označava napuštanje prosvjetiteljskog modela pripovijedanja, koji dominira u hrvatskoj dječjoj romanesknoj prozi do kraja 19. stoljeća, a koji dijete doživljava kao objekt poučavanja. Hlapić je, simbolično, prvi dječji lik u hrvatskom dječjem romanu na kojemu se uočavaju promjene u predodžbi o djetetu – od činjenice da samoću shvaća kao samostalnost i slobodu, a ne kao nepoželjen teret, pa do činjenice da svoje ponašanje prilagođava aktualnim društvenim odnosima u onoj mjeri u kojoj to njemu odgovara (...)“ (Zima 2011: 38).

Stoljetna *Hlapićeva* povijest oblikovala je dječji identitet u znaku manje ili veće slobode, a današnji pojam djeteta i djetinjstva napunio ga je novim značenjima kao izrazom vremena u kojemu živimo. Polazeći upravo od pojma slobode kao poželjnog dijela spontanosti djetinjstva, slobode doživljaja književnog djela, literarnog i likovnog stvaralačkog čina zasnovanog na nesputanoj igri riječi i slike, *igri s Hlapićem*, u pokušaju traganja za etičko-estetskim vrijednostima

umjetničkog svijeta Ivane Brlić-Mažuranić temeljenima na *etici srca*⁶, propitivali smo i otkrivali načine njihovih izričaja u studentskim i učeničkim, likovnim i literarnim ostvarajima. Osim što je roman o Hlapiću doživio brojne interpretacije, on je postao i predložkom ostvarenjima u drugim medijima; adaptiran je za potrebe animiranog i igranog filma, doživio je niz kazališnih dramatizacija, oblikovan je kao radio-dramski scenarij, adaptiran je u formu stripa. Sve je to bio poticaj istraživanju mogućnosti njegove pretvorbe u novi medij umjetničke knjige – slikovnicu, obilježenu prije svega likovnošću, ali i zahtjevnom literarnom obradom književnog predloška. Slikovnica kao umjetnički medij po svojim izražajnim mogućnostima pripada podjednako likovnoj umjetnosti i dječjoj književnosti.

„Slike u slikovnici, k tome, upozoravaju na ključno u priči; ponekad njihova veličina ili kreativno upletanje boje upućuju na povećanu napetost (znamo da su neke boje „dramatičnije“, „nemirnije“ od drugih). Ilustracije stvaraju cjelokupnu atmosferu priče“ (Zalar, Kovač-Prugovečki, Zalar 2009: 6).

Unatoč činjenici što su slikovnicu nerijetko prisvajali teoretičari dječje književnosti, proučavajući isključivo njenu narativnost, ili pak povjesničari likovne umjetnosti usredotočujući se, prema Martinović i Stričević (2011), na liniju, boju, oblik, svjetlost i tamu, prostor, suvremeni teoretičari slikovnice ističu sinergiju njene likovne i narativne komponente. Bez obzira na to što većina teoretičara dječje književnosti slikovnicu smatra prvom knjigom u djetetovu životu, vrlo često posredovanu odraslom osobom, putem koje se dijete uvodi u svijet simbola, uči pojmovnom svijetu i estetskom izričaju, granice tradicionalno shvaćene slikovnice se sve više pomiču. U tom je smislu moguće percipirati i slikovnicu nastalu na zahtjevnom literarnom predlošku – romanu. Kad je riječ o očekivanom recipijentu slikovnica o šegrtu Hlapiću, on nedvojbeno obuhvaća vrlo širok raspon, prije svega zbog činjenice o Hlapićevoj zasluženoj prepoznatljivosti, čak i u predškolskoj dobi. Sve je to dio nastavnog stvaralačkog izazova kao i istraživanja novih mogućnosti koje pred nas stavlja vječno aktualna priča o malom pustolovnom junaku i siročetu. Kako je svaka adaptacija stvaralački postupak, utoliko je u njoj vidljiva osobna kreativnost temeljena, prije svega, na dobrom poznavanju literarnih vrijednosti ishodišnog teksta. Budući da slikovnica posjeduje dva vida komunikacije, likovni i tekstualni, vrlo je važna usklađenost obaju izričaja. Pretvorba opširnog romanesknog narativnog tkiva u literarni izraz slikovnice studentima je bila zahtjevan i poticajan stvaralački čin u kojemu su bili vođeni književno-teorijskom interpretacijom, ali i vlastitim doživljajem djela. Izdvajajući likovne segmente najupečatljivijih pustolovina kroz koje je prošao postolarski še-

6 „Tako je etično, dobro postalo i lijepo upravo zato što je poteklo iz `etike srca`, a nije posljedak kakve unaprijed zadane teze“ (Hranjec 2004: 49).

grt, upuštali su se u narativnu igru tekstualnog sažimanja s ciljem nadopune njene likovne predodžbe. Kako je roman zbog svog pripovjednog stila i u narativnom smislu izrazito *slikovit*, utoliko je eksperimentiranje s odnosom pripovjedne i likovne slikovitosti bilo zanimljivije. Jedan se dio studenata upustio u stvaralački čin pripovjednog sažimanja, drugi je ciljano preuzimao autoričine citate smještajući ih u prikladno likovno ozračje, dok se jedan dio koristio kombiniranom metodom navedenih pristupa pri adaptaciji književnog teksta.

3. LIKOVNA INTERPRETACIJA ROMANA

Tekst i njegovo likovno uobličjenje tradicionalno stoje u bliskoj vezi, prirodno se nadopunjuju, pogotovo kada govorimo o dječjoj književnosti, otuda i poticaj za osmišljavanje projekta kojim se istražuju višestruke mogućnosti interpretacije dječjeg romana kroz različite moduse likovnog uobličavanja. Motivirajući niz samostalnih studentskih istraživanja odnosa između riječi i slikovne predstave u kojoj se ogledaju, preispitali smo različite načine komunikacije s književnim tekstom. Istraživali smo odnose između osobnog iskustva i kolektivne percepcije, između subjektivnog razumijevanja književnog predloška, autorskog pristupa njegovoj likovnoj interpretaciji, te istraživanju i produbljivanju vlastitog razumijevanja oba umjetnička medija. Intimnu likovnu komunikaciju studenata s književnim tekstom, jednim od bazičnih lektirnih naslova učenika razredne nastave, odlučili smo još čvršće smjestiti između tvrdih knjiških korica, upoznavajući studente s umjetničkom formom oblikovanja knjige. Iako se radi o mediju koji nikako ne ulazi u uvriježeni sadržaj nastave umjetničkih kolegija učiteljskog studija, smatrali smo da ovim načinom kreativne komunikacije najkvalitetnije povežemo sadržaje likovne umjetnosti i dječje književnosti, ispreplićući ih ne samo analizom sadržaja romana, nego i likovnim istraživanjem samog oblika knjige – čije značenje pritom proširujemo i obogaćujemo. Istraživanjem smo nastojali pomaknuti granice tradicionalne uloge knjige, rastvoriti koncepte naviknute percepcije i proširiti razumijevanje pojma knjige studentskom kreativnom produkcijom. Postavljajući studente pred kompleksne problemske zadatke, osiguravali smo im vrijeme i koncentraciju za stvaranje vlastitih likovnih „romana“ i otvarali prostor za razmatranje recepcijskih raznolikosti. Dodatni izazov predstavljao je rad s studentskom populacijom koja nije usmjerena na studiranje i izučavanje isključivo umjetničkih sadržaja, već su projekt doživjeli kao izlet u nepoznati teritorij, te su istražujući prostore „nepoznate zemlje“ mijenjali percepciju knjige kao objekta, ali i percepciju samih sebe kao kreativnih subjekata u edukacijskim procesima.

Sl. 1. *Čudnovate zgrade šegrta Hlapića*, oslikana leporello knjiga, studentski rad

Likovnoj komunikaciji s romanom prethodila je opsežna književno-teorijska analiza u sklopu kolegija Dječja književnost, tako da su studenti pristupali radu s već unaprijed izgrađenim stavom o djelu kojemu je tek trebalo pronaći moduse likovnog uobličavanja. Kroz kolegij Izvannastavne likovne aktivnosti upoznati su s formom knjige kao medijem umjetničkog izražavanja s posebnim naglaskom na oblikovanje knjige za djecu. Upoznajući studente s prostorom ilustracije i umjetničke knjige ili knjigom kao umjetničkim objektom, bez obzira kako je želimo nazvati, osmišljavali smo male istraživačke laboratorije za inovativan pristup umjetničkoj praksi. Analizirane su različite slikovnice za djecu, različiti načini ilustracije, te komplementarni odnosi tekstualnog i slikovnog sadržaja knjige. Studenti su prema osobnom doživljaju romana na osnovu projektnog zadatka koncipirali vlastite kreativne prostore unutar knjiškog formata. Poticani su da preispituju formu knjige, prilagođavaju je vlastitoj ideji, a sve u svrhu potenciranja intimističkog i narativnog karaktera medija. Organizirani u parove, prema vlastitom nađenju, studenti su vrlo uspješno realizirali projektne zadatke, a uvidom u ostvarene rezultate može se primijetiti više različitih načina pristupa projektu.

Nekolicina studenata vlastitu interpretaciju romana strukturirala je u obliku *leporello* knjige⁷, knjige bez klasičnog uveza sastavljene od jednog izrazito dugačkog komada papira „složenog“ u knjiški format. Radi se o knjizi koja je formirana na način jedinstvene likovne priče koja se proteže od korica do korica u neprekinutom slijedu, u kojoj pojedini listovi/prizori likovno proizlaze jedni iz drugih, što je dodatno naglašeno povezivanjem bojom ili oblicima koji se protežu kroz nekoliko prizora. Radi se o formi knjige koja promatraču omogućuje

⁷ Pojam *leporello* se odnosi na tiskani materijal presavijen metodom paralelnog savijanja s naborima naizmjenično prema prednjoj i zadnjoj strani (u obliku harmonike).

sagledavanje svih dijelova knjige odjednom (poput razmotane trake animiranog filma) te zahtjeva jezgrovitiji prikaz i izostavljanje detalja radi likovne preglednosti. Leporello forma srodnija je prostornom crtežu, nego klasičnoj formi knjige i u načinu oblikovanja i u formi prezentacije rada, što je omogućilo studentima slobodniji pristup istraživanju likovne dimenzije projekta. Osviještenost te tvrdnje potvrđuje i studentski rad koji je knjigu koncipirao na način da je angažirao i prednju i stražnju stranicu papira tako da tek sagledavanjem rada iz svih kutova, na način skulpturalnog objekta, priču možemo u potpunosti razumjeti.

Sl. 2. Čudnovate zgrade šegrta Hlapića, oslikana knjiga u tvrdom uvezu, studentski rad

U drugim projektima roman je likovno ispričan kroz ručno uvezenu Knjigu s tvrdim koricama⁸ u kojoj knjigu ne možemo sagledati jednim pogledom, već zahtjeva od čitatelja pažljivo rastvaranje prizora listanjem stranica. Forma traži od gledatelja aktivnu komunikaciju s djelom, primorava ga na fizički dodir, a pritom se otvara u širem spektru detalja prikaza ili omogućuje sustavnije iščitavanje teksta. Iako tekst ne izostaje ni u leporello formi (prisutan je u većini studentskih radova), u ovom obliku knjige se prirodnije uklapa. Forma kodeksa, nadalje, nudi platformu za drugačiji pristup oblikovanju, koji su studenti prepoznali i iskoristili. Iako je knjiga nepobitno cjelovit rad, prizori su odvojeni u zasebne likovne cjeline

⁸ Korištena je metoda kombiniranog uveza, knjižni blok je oblikovan od uveznih jedinica koje čine preklapljeni listovi papira, dok su korice građene od višedijelne ljepenke, presvučene jednodijelnom presvlakom od tkanine ili papira.

koje upravo različitošću kompozicijskih rješenja, dodatno naglašenim upotrebom različitih, često i kontrastnih likovnih elemenata, u grafičkom i kolorističkom smislu, vrlo uspješno dinamiziraju tijek romana.

Iako je ručno oblikovanje knjige s tvrdim koricama zanatski zahtjevnije, studenti su uspješno savladali tehnologiju knjiškog uveza, usvojili temeljna znanja organizacije i sastavljanja knjiškog bloka, te tehnološke i grafičke datosti oblikovanja naslovne stranice, rasporeda i pravila oblikovanja listova knjige. Studentska rješenja pokazuju visoku razinu kreativnosti, ali i razumijevanja osnovnih strukturnih usmjerenja. Naposljetku, jedan je studentski rad realiziran i u tehnici japanskog uveza⁹, koji je doduše nešto jednostavniji u smislu izvođenja i u smislu organizacije knjiških listova, no s druge strane otvara nove kreativne mogućnosti koje su studenti imali prilike istražiti osobnim slikarskim pristupom¹⁰.

U daljnjoj likovnoj analizi ostvarenih radova, pored različitosti u formalnom pristupu oblikovanja knjige, dolazi do izražaja krajnje individualizirani pristup ilustraciji. Šegrtove čudnovate zgrade redovito su izmještene iz povijesnog konteksta Ivaninog Hlapića i prikazane ili u suvremenom kontekstu, bez referencija na prvu polovicu dvadesetog stoljeća ili su pak prenesene u životinjski svijet. Likovno uobličavanje glavnih likova, kao i njihovo kontekstualiziranje u prostoru i vremenu, u svim primjerima pokazuje zavidnu razinu imaginacije i dosljednosti u strukturi oblikovanja.

Sl. 3 Morske zgrade šegrta Hlapića, oslikana leporello knjiga, studentski rad

Kroz studentske uratke šegrt Hlapić iskače u raznolikim formama, ponegdje je prikazivan kao dječak, no doživio je i brojne životinjske oblike; uzima

⁹ Knjiga je sastavljena od pojedinačnih listova papira u mekim koricama, uvez se izvodi izvana te postaje dodatni dekorativni element.

¹⁰ Korištene su najrazličitije slikarske tehnike od pastela i drvenih bojica do akvarela, tempera, laviranog tuša i akrilnih boja.

oblik mrava, morske zvijezde, stilizirane sove ili leptira kojima se kroz preneseno značenje žele naglasiti neke od Hlapićevih pozitivnih osobina – marljivost, domišljatost, mudrost, djetinja krhkost ili druge. Bundaš je, pak, u skladu s principijelnom razradom likovne ideje prikazivan kao maleni sivi mrav, pored velikog „mravljeg“ Hlapića, „građenog“ od crvenih i zelenih segmenata (koji upućuju na boje šegrtove odjeće navedene u romanu) ili pak kao morska kornjača u pratnji velike crveno-zelene morske zvijezde Hlapića. S druge strane, i Crni čovjek je kao dominantno negativni lik formuliran adekvatno kontekstu odvijanja radnje; u podmorskom svijetu uzima oblik morskog psa, u pustolovinama Hlapića kao mudre sove postaje zmaj, a u nekim čak radovima nije utjelovljen u određenom liku, već je prikazan oslanjajući se na univerzalnost likovnog govora – koristeći simboličko značenje crne boje. Likovne definicije protagonista romana zaista su vrlo osebujne, a smješteni su i u vrlo sugestivne, pripadajuće ambijente, no da se radi o sasvim subjektivnom kreativnom razmišljanju ukazuje i izostanak vizualnog utjecaja animiranog filma.

4. METODIČKA UPORIŠTA

Svake godine generacije učenika čitaju roman *Čudnovate zgode šegrta Hlapića* baš kako su to prije njih činili i njihovi roditelji. Nastavnim planom i programom¹¹ roman Ivane Brlić-Mažuranić nalazi se na popisu obavezne lektire u trećem razredu osnovne škole. Sadašnjim učenicima, kao i njihovim roditeljima, najvjerojatnije se prvi susret s romanom kao književnom vrstom dogodio čitajući o putovanju malog postolarskog šegrta. Čini se da je ovo jedan od najčitanijih romana dječje književnosti u Hrvatskoj koji pronalazi put do srca mladih čitatelja bez recepcijskih zapreka koje bi mogli očekivati u jeziku ili temi s obzirom na vrijeme radnje u romanu.

Ovaj roman godinama, zapravo cijelo stoljeće, potiče literarnu senziбилnost učenika i potiče metodička osmišljavanja pristupu ovom lektirnom naslovu. Svojom umjetničkom vrijednošću, koja je neupitna, roman je izvrstan poticaj za stvaralački literarni rad učenika u kojem se pokazuje učenikova osobna komunikacija s romanom, recepcija romana, te produbljuje književnointerpretacijske zadaće. Tako se roman smješta u kulturološko-povijesni kontekst vremena, društva, podneblja koji funkcionira u intimnom, dječjem diskursu. Književni tekst

¹¹ Nastavni plan i program (2006) donosi plan nastavnog rada po predmetima i razredima i program obaveznih nastavnih predmeta strukturno ujednačen za svaki nastavni predmet – s iznesenim ciljevima, zadaćama, odgojno-obrazovnim sadržajima i rezultatima koje treba postići poučavanjem u svakoj temi, odnosno odgojno-obrazovna postignuća.

je polazište u ostvarenju teksta koji pokazuje stvaralački odnos prema romanu i jeziku, te pokazuje unutarpredmetnu i međupredmetnu korelaciju, pa i integraciju ostalih predmeta. Nakon što su učenici upoznali roman kroz nastavu književnosti i vođeno čitanje u lektiri, osmišljen je zadatak učeničkog obraćanja likovima iz romana u formi osobnog pisma¹². Tako je ostvarena unutarpredmetna koleracija nastavnih područja književnosti, lektire, jezika i jezičnog izražavanja. Osobno pismo kao mala intimna forma nastaje kao izraz komunikacijske potrebe, nažalost danas zamijenjene drugim medijskim formama. Pismo govori o pošiljatelju i adresatu, ono predstavlja onoga koji piše i onoga kome se piše. Za njega su značajne „opće društvene, komunikacijske kao i specifične institucionalne norme“ (Ivanetić 2003: 46). Riječ je o tekstu koji ima standardizirane, konvencionalne postupke na početku i na završetku, te naglašeno individualiziranu strukturu u pretežitom tekstu između oslovljavanja i pozdrava.

Željeli smo u svijesti učenika oživjeti formu pisma kao komunikacijske forme kroz koju će učenici, pišući dragim likovima iz romana, pokazati doživljaj i recepciju romana, podijeliti s njima svoje doživljaje i iskustva. Kroz pisma je, također, moguće pratiti i u tom smislu razvijati kulturu pisanja čiji su pokazatelji: usvojenost grafemskog sustava, usvojenost normi standardnog jezika, znanje o tekstu, kritički odnos prema vlastitom i tuđem tekstu, sposobnost uočavanja i vrednovanje teksta kao i sposobnost uočavanja pogrešaka u tekstu (Rosandić 2002).

Oslovljavanje komunikacijskog partnera zauzima posebno mjesto u području uljudnosnih strategija (Benjak-Požgaj-Hadžić 2002). Uočili smo da se tu javljaju standardizirane sintagme tipa *dragi/draga* što će ostati svojina učenika u oblicima privatne komunikacije. Za razliku od početaka, završeci pisama pokazuju veću raznolikost:

Tvoja / Puno te voli i pozdravlja / Puno pozdrava od / Bok / Pozdravlja te / Bog draga Gita, cmokić i bogić / Puno te pozdravljam / Puno sreće i zabave / Tvoj...

Pored uobičajenih pozdrava, komunikacijskih odjava, bilježimo i individualizirane završetke koji pokazuju stupanj proživljenosti Ivaninog teksta i proživljenost osobnog učeničkog teksta u formi pisma.

Učenici su u projektu motivirani da pišu glavnim likovima romana, Giti i Hlapiću, jer su na vrhu zanimanja mladih čitatelja, ali ne braneći obraćanje i drugim likovima. U pismima se ogleda dječji svijet u kojem likovi romana funkcioniraju na više razina, kao književni likovi, stvarni likovi, likovi animiranoga filma kao snažnog medija.

¹² U programu su navedene ove odrednice uz nastavnu jединicu Pismo: *Ključni pojmovi*: pismo. *Obrazovna postignuća*: pisati pismo poštujući uljudbena pravila i formu.

Pisma imaju izrazitu etičku dimenziju pokazujući svijest o dobru i zlu, izraženu empatiju prema onima koji su izgubljeni, sami, divljenje hrabrosti. Potvrdu nalazimo u pismima upućenim šegrtu Hlapiću kojih je najveći broj:

Volio bih da su svi ljudi poput tebe, tako dobri, pristojni i pametni / Drago mi je što svijetu pokazuješ da čovjek može biti dobar / Čim bi prošao po kraj nekoga unio bi mu radost u život / Da smo svi tako dobri kao ti svijet bi bio predivan / Kako si mogao pretrpjeti sve muke...

O proživljenosti romana mladog čitatelja i naivno-realističkoj recepciji književnog teksta svjedoče i pisma u kojima se zamišlja budućnost Gite i Hlapića koji su stvorili sretnu obitelj s djecom ili poziv Hlapiću da dođe u posjet. Nerijetko u pismima nailazimo na želju da se bude kao Hlapić, da im se dogode avanture u kojima će pokazati hrabrost, dobrotu i snalažljivost. U pismima je prisutno zanimanje za Gitu kao djevojčicu iz cirkusa:

Cirkus na neki način i nije bio mjesto za tebe /...jako si zabavna, voljela bih biti poput tebe /...imaš jako lijepo zanimanje / Predivna si i plemenita / Sretna si što si susrela Hlapića...

U kontekstu učeničke recepcije romana ne treba da iznenadi ni pismo crnom čovjeku jer je svojom izrazitom negativnošću zanimljiv učenicima jednako kao dobrotom suprotstavljeni Hlapić. Iako je crni čovjek kao adresat naveden samo dva puta, bilježimo i ovakve izričaje: *Primi ovo pismo u grob i budi sretan što ti netko piše / ... želim da budeš bolji.*

U pismima majstoru Mrkonji prisutna je izrazita kritika majstorovog ponašanja prema šegrtu, s učeničkom potrebom isticanja pojedinosti. Uočljivo je da ih je pogodilo to što je Hlapić jeo stari kruh i pio hladno mlijeko. Neiskvarenost i etičnost pokazuju rečenice upućene majstoru Mrkonji:

...najbolja mu je odluka kad se počeo bolje ponašati prema Hlapiću /... kada si izgubio dijete sve ti je išlo po zlu i baš si morao još sada i otjerati Hlapića.

Nasuprot tome, u pismima majstorici prisutna je zahvala zbog dobre koju je iskazivala prema Hlapiću. Brojnost adresata, zastupljenost gotovo svih likova romana pokazuje svu raznolikost recepcije romana. U pisanju nije izostavljena ni papiga iako razabiremo da je pismo nastalo kao izraz želje za vlastitim ljubimcem, a pismo upućeno Bundašu pokazuje da autor pisma psa doživljava kao lik u romanu. Rijetko, ali ipak u pismima nailazimo na čitateljske muke, mali broj učenika nailazio je na recepcijske zapreke koje prepoznajemo u zapisima tipa *... da je knjiga imala manje stranica.* O intimnosti pisama svjedoče stavovi iskazani o knjizi kao što je izjava da je sredina knjige najbolja. Često je kontekst likova i svijeta romana stavljen u osobni prostor, primjerice intimni ispovjedni ton o vožnji biciklom s prijateljima, o popodnevnoj igri, o padu i udarcu... Snažan je

utjecaj animiranog filma¹³ snimljenog po romanu u kojem su likovi životinje pa se u pojedinim pismima miješaju likovi filma i romana. Potvrdu toga nalazimo u pismima upućenim papigi koju imenuju Amadeus, imenom iz animiranog filma. Pisma pokazuju učeničku intimnu literarnu komunikaciju sa svijetom romana potvrđujući uspješnost njezove interpretacije, čitateljsku spremnost, kao što pokazuju i umjetničku funkcionalnost romana u našem vremenu.

5. ZAKLJUČAK

Projektни pristup u nastavi na svim razinama omogućuje iskazivanje osobne kreativnosti učenika/studenta/učitelja/profesora. Povezivanje književnih s jezičnim i likovnim sadržajima pruža mogućnost sigurnijeg i jasnijeg otkrivanja estetskih i etičkih vrijednosti književnog teksta. Projekt je zaokružen predstavljanjem najboljih studentskih slikovnica i učeničkih pisama u formi izložbe *Igrajmo se Hlapića*, postavljene u Malom salonu Muzeja Like u Gospiću u lipnju 2013. godine, gdje smo nastojali razmatrati važnost vizualne kulture u obrazovnom sustavu, te isprepletenost i nemogućnost jasnog razdvajanja društvenih i edukacijskih procesa od kreativnog djelovanja u svim njihovim segmentima. Prezentirajući studentske i učeničke radove, željeli smo još jednom otvoriti prostor za komunikaciju i naglasiti potrebu za kvalitetnijim i sveobuhvatnijim pristupom u promišljanju uloge umjetnosti u osnovnom i visokom obrazovanju. Projekt je studente učiteljskog studija stavio u poziciju istraživača dječje književnosti, profesionalnih čitatelja, likovnih umjetnika, te u ulogu učitelja koji umjetnički tekst, istražen na književno-teorijskoj i recepcijskoj razini, stavljaju u obzor učenika pobuđujući u njima likovnu i literarnu kreativnost. Formom pisma provjerena je učenička čitateljska spremnost, ali i potaknuta kreativnost temeljena na osobnom, intimnom odnosu s književnim svijetom. Time je ostvarena raznolika komunikacija učenika, učitelja, studenata i profesora kolegija koji su se našli u različitim ulogama. S uvjerenjem da je projekt usmjerio buduće učitelje suvremenim oblicima nastave, nadamo se da će ih oni znati, moći i željeti osmišljavati i ostvarivati u školi 21. stoljeća za koju se školuju.

LITERATURA

Benjak, M., Požgaj-Hadži, V. (2002). "Distinti saluti da Cittanova", u *Zbornik Novigrad Cittanova*, ur. J. Zihel (Novigrad: Pučko otvoreno učilište): 167–176.

13 Godine 1997. snimljen je animirani film po scenariju P. Kanižaja i režiji M. Blažekovića.

- Bežen, A. (2008). *Metodika: znanost o poučavanju nastavnog predmeta*. Zagreb: Učiteljski fakultet: Profil.
- Brlić-Mažuranić, I. (2010). *Romani, Sabrana djela Ivane Brlić-Mažuranić*. Slavonski Brod: Matica hrvatska, Ogranak.
- Brlić-Mažuranić, I. (2013). *Članci, Sabrana djela Ivane Brlić-Mažuranić*. Slavonski Brod: Matica hrvatska, Ogranak.
- Brlić-Mažuranić, I. (2013). "O postanku malog „Hlapića-Kloučeka“ Pisma o Hlapiću". *Libri & Liberi* 2 (2): 313–316.
- Crnković, M., Težak, D. (2002). *Povijest hrvatske dječje književnosti od početaka do 1955*. Zagreb: Znanje.
- Detoni-Dujmić, D. (1998). *Ljepša polovica književnosti*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Hranjec, S. (2004). *Dječji hrvatski klasici*. Zagreb: Školska knjiga.
- "Hrvatski nacionalni obrazovni standard – Nastavni plan i program za osnovnu školu. Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa, Republika Hrvatska." (2006). Pristupljeno 14. 8. 2014. www.public.mzos.hr
- Ivanetić, N. (2003). *Uporabni tekstovi*. Zagreb: Zavod za lingvistiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.
- Martinović, I., Stričević, I. (2011). "Slikovnica: prvi strukturirani čitateljski materijal namijenjen djetetu". *Libellarium* IV, 1: 38–63.
- "Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje. Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa, Republika Hrvatska." (2010). Pristupljeno 14. 8. 2014. www.azoo.hr
- Rosandić, D. (2002). *Od slova do teksta i metateksta*. Zagreb: Profil.
- Rosandić, D. (2013). *Obrazovni kurikulumi, standardi i kompetencije*. Zagreb: Naklada Ljevak.
- Šicel, M. (2005). *Povijest hrvatske književnosti XIX. stoljeća, knj. III*. Zagreb: Moderna : Naklada Ljevak.
- Zalar, D., Kovač-Prugovečki, S., Zalar, Z. (2009). *Slikovnica i dijete*. Zagreb: Golden marketing : Tehnička knjiga.
- Zima, D. (2001). *Ivana Brlić-Mažuranić*. Zagreb: Enciklopedija hrvatske književnosti Zavoda za znanost o književnosti Filozofskoga fakulteta u Zagrebu.
- Zima, D. (2011). *Kraći ljudi, Povijest dječjeg lika u hrvatskom dječjem romanu*. Zagreb: Školska knjiga.

Vesna Grahovac-Pražić
Ana Vivoda
Sanja Vrcić-Mataija

THE NOVEL “THE BRAVE ADVENTURES OF LAPITCH”
AS A BASIS FOR PROJECT TEACHING AT A TEACHER TRAINING COLLEGE

Summary

In order to introduce future teachers to project teaching and raise awareness of its correlation with teaching practices, as well as link linguistic communication with artistic areas in accordance with NCC, the project “Let’s play Lapitch” was designed within the celebration of the centennial of the novel “The Brave Adventures of Lapitch” by Ivana Brlić Mažuranić. Students became acquainted with the literary-theoretical characteristics of the novel and independently performed a transformation of the narrative into the illustrated form. An intimate visual communication of the students with the literary text was based on the hard book cover, introducing them to the artistic discipline of bookbinding. The creative process included an interpretation of the literary text within the field of a new medium – the artistic book required visual and narrative coherence, which created a strong link between the courses Children’s literature and Extracurricular art activities. The goal of the project was methodically designed to bring together the teachers, the students and the pupils with the aim of analyzing the reception of the novel and expanding their experience. The project intertwined different areas of studying the mother tongue (language, literature, language expression), but it also included a practical realization in the classroom, which is the main point of teacher education. Finally, the project was concluded by a joint public presentation of the works made by the students and the elementary school pupils at the Museum of Lika in Gospić, which enabled the evaluation of the project. Project “Let’s play Lapitch” confirmed the independent research of the students and the pupils, the exchange of ideas and collaborative forms of work, and also encouraged cooperation between educational institutions in the city.

Key words: pupil, letter, illustrated book, Ivana Brlić Mažuranić, *The Brave Adventures of Lapitch*.